

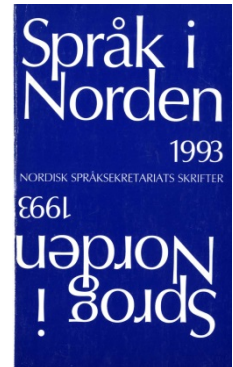
Sprog i Norden

Titel: Mellom markedets usynlige hånd og regeringens synlige. Noe om minoritetsspråk i EF og Norden

Forfatter: Dag Finn Simonsen

Kilde: Sprog i Norden, 1993, s. 47-55

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Mellom markedets usynlige hånd og regjeringens synlige.

Noe om minoritetsspråk i EF og Norden

Av Dag Finn Simonsen

Innledning

Denne artikkelen bygger på et innlegg holdt på det nordiske språkmøtet i Åbo i september 1992. Første del er en skjematisk framstilling av situasjonen for eldre språkminoriteter i EF og EFs politikk overfor slike språksamfunn. I andre del vurderer jeg Nordens «mindre brukte språk» i lys av EF-integrasjonen.

Opplysningene om EF-forhold bygger i stor grad på materiale fra Kontoret for mindre brukte språk (heretter kalt KMBS) i Dublin. Begrepet «mindre brukte språk» brukes formodentlig fordi man mener «minoritetsspråk» har majoritetens stempel. Mot «mindre brukt» kan det innvendes at dette kvantifiserende uttrykket trekker oppmerksomheten bort fra rettighetsspørsmål. Sjøl nytter jeg nedafor mest «minoritetsspråk», og skiller mellom eldre og yngre slike.

Noen av EFs minoritetsspråk er så utbredt at «mindre brukt» høver dårlig. Katalansk og oksitansk er ikke majoritetsspråk i noen EF-stat, men i alle fall katalansk har flere brukere enn dansk. I materiale fra KMBS kalles slike språk gjerne «regionale». Rundt halvparten av minoritetsspråka i EF har færre enn 100 000 brukere. Det typiske mindre brukte språket i EF har altså få brukere og ikke majoritetsstatus i noe land.

Språklig mangfold i Vest-Europa

Europas språkmangfold er stort. Ifølge materiale fra KMBS fins det over 30 eldre minoritetsspråk i daglig bruk i EF-landa; da er både nabolandsminoriteter og andre regnet med. Nesten hver sjettede «EF-borger» snakker et annet språk enn det som er offisielt eller dominant i landet. I tillegg har mange EF-land

større grupper av innvandrere og flyktninger, men de er ikke et anliggende for KMBS og skal heller ikke tas opp her.

Mange av minoritetsspråka er lite kjent i Norden. Den reelle og den juridisk-politiske statusen varierer. Belgia, Spania og Irland markerer ett ytterpunkt, Frankrike og Hellas et annet.

I Belgia har nederlandsk, fransk og tysk regional offisiell status, men ikke letzeburgesch (som står tysk og nederlandsk nær). I Spania omtaler grunnloven landets flerspråksarv som en rikdom. Både spansk og de få, men store regionspråka – katalansk, baskisk og galicisk (som står portugisisk nær) – er offisielle. I Irland har irsk status som «nasjonalt språk» og «offisielt språk nummer en» (engelsk er «nummer to») skjønt det er dagligspråk bare for ei mindre gruppe.

Frankrike viderefører sin tradisjonelle sentralistiske språkpolitikk. Av minoritetsspråka har oksitansk mange brukere og rike tradisjoner. I tillegg tales katalansk, korsikansk, tysk, nederlandsk, baskisk og bretonsk. Men fransk dominerer helt i skole, kirke, administrasjon, rettssal og massemedier. I Hellas beskyttes de tyrkisktalendes religiøse retter av en internasjonal avtale, og tyrkisk brukes noe i det offentlige liv i visse områder. De andre minoritetsspråka – albansk, aromunsk (en form for rumensk), bulgarsk, makedonsk og romani – mangler vern og er bare «hjemmespråk».

Andre EF-land inntar en mellomstilling. Tyskland har få og små eldre språkminoriteter: nordfrisisk, saterlandsk (østfrisisk), dansk, polsk, sorbisk (slavisk språk). Nordfrisisk, talt i omtrent samme område som dansk, er noe brukt i skolen, men lite ellers. Som saterlandsk (bare i muntlig bruk) mangler det lovvern. Sorbisk var formelt anerkjent i DDR, men motarbeidd i praksis. Dansk vernes av en mellomstatlig avtale som også beskytter tysk i Danmark.

Keltiske språk i Storbritannia – irsk (i Nord-Irland), skotsk-gælisk, walisisk – mangler reelt vern og presses av engelsk. Irsk har en viss plass i den katolske skolen, i høgere utdanning og i mediene, i en liknende stilling står skotsk-gælisk. Walisisk har langt flere brukere enn de to og nyttes også i det regionale fjernsynet. Lallans – «skotsk engelsk» – har vært skotsk admi-

nistrasjons- og hoffspråk, men har ingen formell status nå. Det er primært i muntlig bruk.

I Nederland er vestfrisisk anerkjent som «andrespråk» i provinsen Friesland. Det har en viss plass i skoleverk, rettsapparat og administrasjon, og brukes litt i presse og kringkasting. Luxemburgs folkespråk er letzeburgesch, med status som «nasjonalspråk». Fransk dominerer i administrativt bruk, tysk i pressa. Hele befolkningen skal være trespråklig.

Statusen for Italias mange minoritetsspråk varierer sterkt. Tysk er offisielt anerkjent i Sør-Tyrol, men ikke ellers. Fransk har tilsvarende status i Aosta-dalen. Ladinsk, friulisk og slovensk er anerkjent i mindre områder. Om sardisk står det strid mellom regionale og sentrale myndigheter. Andre språk – albansk, franko-provençalsk, gresk, katalansk, kroatisk, oksitansk og romani – mangler stort sett lovvern og nyttes verken i skole, administrasjon eller medier.

Portugal er blant de ytterst få enspråklige land i Europa.

EFs språkpolitikk

Med noen unntak har ikke EF-statene satt i verk vesentlige tiltak for å styrke sine minoritetsspråk. Det er på denne bakgrunn man må se betydningen av EFs minoritetsspråkpolitikk.

Språkpolitikk i EF er i hovedsak et anliggende for det enkelte land, som rår seg sjøl. Det er stor forskjell på behandlingen av EFs ni offisielle språk og eldre og yngre minoriteter. EF-parlamentet vedtok i 1984 en resolusjon som stadfester verdien av ulike språk i EF. Resolusjonen er en del av grunnlaget for EFs Lingua-program, som gjelder opplæring i fremmedspråk. Men Lingua er ikke åpent for minoritetene – det omfatter bare letzeburgesch og irsk utenom EFs ni offisielle språk.

Representanter for minoritetene har tatt opp spørsmål i EF-parlamentet fra slutten av syttiåra. Parlamentet har vedtatt flere viktige resolusjoner og fått EF til å støtte tiltak; støtten var i 1992 på 20 millioner norske kroner. Til å gjelde 30 språk med 50 millioner brukere er det langt fra imponerende (Lingua-programmet har til sammenlikning et årlig budsjett på ca. 320 millioner kroner).

I minoritetsspråkpolitikken samarbeider EF nært med

KMBS, som imidlertid lenge primært var finansiert av Irland og Luxemburg. Arbeid for minoritetsspråk er på ingen måte noe nytt i EF-området, men det er med samarbeidet ført inn i nye former. EF-støtten kan funksjonelt ses som uttrykk for en regionaliseringspolitikk som svekker nasjonalstatsbindingene. Den har skapt EF-entusiasme blant minoritetsforkjempere.

KMBS virker først og fremst som koordinator og pådriver. På EF-nivå samarbeider kontoret med kommisjonen og parlamentet. KMBS' ti nasjonale komiteer er fora for samarbeid mellom minoriteters institusjoner og organisasjoner og myndigheter på lokalt og regionalt nivå. Komiteene har uten tvil mye av æren for de praktiske resultatene som er oppnådd.

Man har ikke faste kriterier for hva «mindre brukt» omfatter. I praksis bestemmer representanter for et språksamfunn sjøl om de vil knytte an til samarbeidet. Det fins altså ingen ordning der språk kan «slippe inn» hvis de oppfyller de og de krava. Men det er likevel bare tale om arbeid for eldre språk.

Kartlegging, tiltak i skoleverk og utdanning, informasjon og dokumentasjon har vært prioritert, man har konsentrert seg om juridiske og institusjonelle støttestrukturer, praktiske arbeidsprogram og utveksling av erfaringer.

Utdanningsprosjekta spenner fra tospråklig opplæring (også i yrkessammenheng) over utvikling av foreldrenettverk og foreldremotivering til kurs for morsmåls lærere og offentlig ansatte. EF har støttet utvikling av læremiddelpakker, leseverk, ord-bøker, programvare for språkundervisning og termbaser. Målet er å satse kraftig på utdanning i framtida.

Det fins ingen oversikt over anvendelse av regionale og mindre brukte språk i mediene i EF-området. Kringkastingsstasjoner får ikke midler til utstyr og til drift, men EF har støttet prosjekt innafor film og video, til dels også trykte medier.

Et problem er at europeisk presse interesserer seg for minoritetene bare ved konflikter. Derfor bygges det opp et informasjons- og dokumentasjonsnettverk (Mercatorprosjektet). Delta-kere er Fryske Akademy (minoritetsspråk i skole og utdanning), CIEMEN i Barcelona (institusjonelle og juridiske aspekt), den franske KMBS-komiteen (språk og kontakt) og University College of Aberystwyth i Wales (medier). I Brussel

er det en pressetjeneste, og man har utvekslingsordninger som skal styrke kontakt og gjensidig informasjon.

At informasjonsutveksling prioriteres, bør ikke forundre, for problem kan ofte være felles, slik at utveksling av erfaringer kan ha stor positiv betydning. Overfor storsamfunna er det et mål å få til holdningsendringer; da er dokumentasjon viktig.

Et viktig spørsmål, vanskelig å svare på, er hva EFs politikk har betydd i de enkelte land. Den har til nå neppe gitt endringer i formell status noe sted, men styrker naturligvis reelt de språka som mottar støtte. Dessuten går private instanser lettere inn i prosjekt når EF-kommisjonen står bak.

Prosjektoversikter viser at keltiske språk i Storbritannia ofte er framme i støttesammenheng, likesom katalansk i Spania, bretonsk og oksitansk i Frankrike, frisisk i Nederland og noen språk i Italia, som friulisk. Motsatt nevnes sjelden eller aldri språk i Hellas, et stort regionspråk som lallans og nabolandsminoritetene nederlandsk og tysk i Frankrike.

En kan ikke si noe om støttebehov på grunnlag av oversiktene. Katalansk, for eksempel, med svært mange brukere, hører hjemme i Spanias økonomisk mest utviklede region og skulle ha mindre behov enn minoritetsspråk i et land som Hellas. Trolig vitner fordelingen av prosjektmidler primært om hvilke minoriteter som har tradisjon for språkpolitisk arbeid, og organisasjoner og institusjoner, og hvilke som ikke har det.

Nordens språk og EFs

Av de nordiske land er Danmark som kjent EF-medlem, Færøyene og Grønland står utafør, mens Sverige, Finland og Norge har søkt om medlemskap. EFs utvikling vil påvirke Nordens språk.

Jeg kjenner verken til noen komplett oversikt over Nordens språk eller til en etablert typologi. Men skandinaviske språk (for norsk: bokmål) og finsk står i en særstilling når det gjelder antall brukere. Ikke alle de øvrige språka kan kalles «mindre brukte» eller minoritetsspråk. Det gjelder naturligvis framfor alt ikke islandsk og nynorsk. Færøyene og Grønland hører under Danmark, men har hjemmestyre; det er også urimelig å omtale færøysk og grønlandsk som «mindre brukte» i sine områder (heller er dansk minoritetsspråk der).

Språk kan grupperes på ulike vis, for eksempel etter brukerantall (som ovafor), om språket er majoritetsspråk/nasjonal-språk/offisielt språk i noe land, geopolitiske forhold, historisk-økonomiske tilhøve (urbefolkningsspråk), språkslektskap eller etter andre kriterier.

Nordens eldre minoriteter er naturligvis små i EF-sammenheng, målt i absolutte brukertall. Også relativt for det enkelte land har EF-området større minoriteter enn Norden (katalansk i Spania). Men ser en bort fra de spesielle forholda i Belgia og Luxemburg, er svensk i Finland en nabolandsminoritet uten sidestykke i EF. EF-området har trolig også mindre minoriteter enn Norden, absolutt regnet.

Skjønt svensk er minoritetsspråk i Finland, gjør den formelle statusen at Finlands språkpolitikk her minner like mye om EFs offisielle flerspråkspraksis enn om dets minoritetspolitikk.

Ser vi bort fra færøysk og grønlandsk, er samisk – ved sida av romani og romaner – Nordens eneste språk uten majoritetsstatus i noen stat, skjønt samisk nylig har fått geografisk avgrenset offisiell status i Finland og Norge. Sammenlikner vi formell status, opplæring og støttestrukturer i EF-stater med det tilsvarende i Norden, er inntrykket at de fleste større EF-land ligger tjuetretti år etter i utvikling.

De fleste finsktalende i Sverige er innvandret i nyere tid; som språksamfunn danner de en innvandrergruppe, ikke en endogen minoritet. Det tornedalsfinske språksamfunnet må derimot sies å være en eldre minoritet. Et tilsvarende dobbelt perspektiv kan anlegges på finsk i Nord-Norge.

Geopolitisk er samisk i en liknende posisjon som baskisk og irsk (brukt i mer enn ett land, nærhet til majoritetene, ikke majoritetsspråk i noen stat). Men som urbefolkningsspråk skiller samisk seg ut, sammen med grønlandsk. På samisk hold har man vært like mye orientert mot samarbeid i internasjonale urbefolkningsfora som mot den nordiske politiske arena.

Situasjonen på Færøyene kunne minne om den på Korsika eller Sardinia, men den politiske bindingen til nasjonalstaten er nok betydelig sterkere i Korsikas og Sardinias tilfelle, noe som kan avleses av den språkpolitisk svakere stillingen for korsikansk og sardisk i de respektive landa.

Språkgenetisk skiller finsk, samisk og grønlandsk seg fra andre språk i Norden (finsk og samisk er beslektet). I EF er strengt tatt bare baskisk i Frankrike og Spania lingvistisk isolert på samme vis. Dette har neppe noen praktisk betydning. Den språklige avstanden mellom for eksempel keltiske og andre indoeuropeiske språk er stor nok til å tildekke forskjellen.

Alt i alt kommer det lite ut av å leke med modeller. Språksamfunna i Norden vil nok av historiske og politiske grunner i overskuelig framtid fortsette å stå nærmest i forhold til hverandre, foruten (trolig) til engelsk, også om alle land og områder i Norden skulle komme med i EF.

Framtidsperspektiv

EF-systemet har alltid vært preget av motsetningen mellom nasjonalstatlige interesser og integrasjonsinteresser, mellom sentrifugale og sentripetale krefter. Skjønt språkpolitikken allment uttrykker nasjonalstatlig maktbalanse, ser det ut til at EF med Maastrichttraktaten går over Rubicon i allmennpolitisk og økonomisk integrasjon.

Alle språk i Norden vil påvirkes av integrasjonen i EF, trolig mest direkte hvis landa er medlemmer. Et indre marked med økt varebytte, uteetableringer, arbeidsvandring osv. vil gi mer bruk av fremmedspråk hjemme. En djuptgripende økonomisk og politisk integrasjon vil få betydelige kulturelle følger.

Utvikler EF seg mot union, med mer beslutningsmyndighet for sentrale instanser, styrker det stillingen for de sentripetale kreftene. Dette kan få følger også i språkpolitikken. Som nevnt fører landa i dag den minoritetspolitikk de ønsker. Politisk sentralisering i EF kunne endre situasjonen her – svekking av nasjonalstaten kan slå positivt ut for noen språk.

I det lange løp kan integrasjon og markedsutvikling likevel undergrave stillingen for mindre språk, trass i eventuelle gode målsettinger og eventuell god formell status.

Det tales offisielt om mangfold og om regionalisme som et middel til økonomisk vekst i det nye og demokratiske Europa. EF oppretter en egen regionalkomité, og betaler i dag gjennom sine fond og overføringer for tiltak som dels skal fremme økonomisk utvikling i perifere områder, dels bøte på skader for-

voldt av markedet, som økonomisk-geografisk sentralisering. KMBS ønsker mer bruk av fonda i framtida for å trygge det materielle grunnlaget for utsatte språk og kulturer.

Det norske Sametinget ønsker en transnasjonal samisk region på Nordkalotten. Men det vi i dag ser konturene av i dette området, er en «Barents-region» med de berørte nasjonalstatene samt EF og USA utsett som primære aktører. Økonomisk utvikling skjerper gjerne krava til beherskelse av store språk, samtidig som markedet trenger inn på nye livsområder. Skal samisk språk tjene på økt handel og næringsvirksomhet i nord, må forholda legges ytterligere til rette; det fins ingen automattikk her.

For et språksamfunn har både brukerantall og næringsgrunnlag betydning. Det virker negativt å bli assosiert med fattigdom og tilbaketilleggenhet, og vilje til virkelig effektive tiltak for å utvikle næringsgrunnlaget for utsatte språk saken ofte, både i Norden og EF. Jo mer knyttet til primærnæringer et språk er, desto mer utsatt vil det være i dette perspektivet.

Strammer EF inn sin flerspråkspraksis i forvaltningen, kan det påvirke stillingen for minoritetsspråk negativt. Språksamfunn som det greske, nederlandske osv. kan få et B-stempel og i den store sammenheng framstå som minoriteter. Dette kunne ramme mindre språk; det er vanskelig å være minoritet i minoriteten.

Den etniske bølgen varer neppe evig, og kan i det lange løp svekkes av faktorer som krig på Balkan og økende illegal innvandring. Hvis opinionsdannerne som reaksjon mot krig og splittelse søker tilflukt i nasjonal eller felleseuropeisk enhetskultur, kan det slå inn i minoritetsspråkpolitikken.

Avslutning

Som samarbeidsforum, informator og pådriver har Kontoret for mindre brukte språk trekk felles med Nordisk språksekretariat. Men der Språksekretariatet er instituert ved mellomstatlige avtaler og omfatter både majoriteter og minoriteter, er KMBS et frittstående selskap som bare arbeider for minoriteter. Disse forskjellene er knapt tilfeldige; de avspeiler at Nordens nasjo-

nalstater tross alt mer enn EFs har frigjort seg fra tidligere tiders sosialdarwinisme og sjåvinisme.

EFs voksende støtte til minoritetene er likevel noe nytt, siden internasjonale sammenslutninger tidligere sjelden har evnet å forplikte seg reelt på minoritetsvern. Men EF er ikke det eneste internasjonale organ som nå tar opp spørsmål knyttet til språklige rettigheter; i flere fora arbeides det med det samme: Europarådet, KSSE og FN. Representanter for ulike språksamfunn i Norden ville sikkert ha nytte av å sette seg mer inn i dette arbeidet.

Litteratur

Jacoby, Lucien: *European Community Activity in Favour of Lesser Used Languages and Cultures*. Rapport fra Kontoret for mindre brukte språk til EF-kommisjonen. Uten trykkested og årstall.

Simonsen, Dag Finn: Minoritetsspråk og minoritetsspråkpolitikk i EF. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 1-1993.

Vikør, Lars S.: *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Nordic Language Secretariat. Publication no. 14. Novus Press. Oslo 1993.